

ULRICH VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF* | KAJ JE PREVAJANJE¹

Prevod David MOVRIN

Grško pesem lahko prevede samo filolog. Dobronamerni diletanti se v tem poskušajo znova in znova, a pri nezadostnem znanju jezika lahko nastane le nezadosten rezultat. Toda prevod zato vseeno ni nekaj filološkega. V prvi vrsti je posledica filološkega dela, ki pa ni niti namerna niti predvidena. Filologa, ki si po svoji dolžnosti z vsemi močmi prizadeva, da bi pesem povsem razumel, nehote nekaj žene k temu, da bi svoje razumevanje izrekel, in ko skuša izreči, kar je povedal davni pesnik, poskuša to v svojem lastnem jeziku, prevaja. Tako sem to doživel sam. Isto doživljajo mnogi moji kolegi; to se ne dogaja samo pri izvirnih in velikih pesnikih, temveč pri številnih spisih, ki jih razlagamo, če imajo seveda ta dela prepoznaven slog. Mi filologi, suhi zalezovalci, ki se lepimo na črke in se prepuščamo slovničnemu dlakocepstvu, se vendarle postavimo tudi v drugačen položaj, ko z vsem srcem vzljubimo ideale, ki jim služimo. Seveda smo hlapci, vendar hlapci neumrljivih duhov, ki jim posojamo umrljiva usta: je kaj čudnega, če so naši gospodarji močnejši od nas? Od takšnih poskusov do dokončane prevoda, ki si upa priti komu pred oči, je seveda še dolga pot. Ne da se ga ustvariti po trenutnem navdihu; potreben je še dolg in trezen razumski napor, da iz tega nastane nekaj uporabnega. To potem ni več filologija, to ni več naša obrt. Brez naše filologije pri tem ne moremo, vendar sama ne zadostuje.

---

* Slovenski prevod se ravna po izdaji: Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, *Reden und Vorträge*. Bd. I, str. 1–36. Berlin 1925: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung. Ponatis v: Hans Joachim Störig (ur.): *Das Problem des Übersetzens*. Stuttgart 1963: Henry Goverts Verlag GmbH. Str. 139–169. Razprava je – predvsem preko Sovreta (ki se nanjo tudi izrecno sklicuje v recenziji Budisavljevičevega prevoda Evripidove *Medeje*, objavljeni v *Ljubljanskem zvonu* XL, 1920, str. 763) – v več pogledih odločilno zaznamovala slovensko prevajalsko tradicijo. »Obleka naj bo nova, vsebina pa mora ostati. Vsak pravi prevod je travestija. Povedano še bolj ostro, duša ostane, zamenja pa telo: resničen prevod je metempsihoza.« Tudi zaradi teh Wilamowitzovih vstic v slovenskih prevodih grških tragikov ni več najti zapletenih grških metričnih oblik, ki so tako zelo motile zlasti pri zbornskih spevih. Na srečo je Sovre Wilamowitza bral *cum grano salis*; če bi ga vzel resno, bi moral v slovenščini zavreči tudi heksametre in distihe. (Oštevilčene opombe so avtorjeve, opombe z asteriskom prevajalčeve.)

¹ Predgovor k moji večji izdaji Evripidovega *Hipolita*, ki sem ji dodal tudi nemški prevod. Berlin 1891. Marsikaj sem spremenil in pridal.

Mislím pa, da nas to ne sme ustaviti. Prevodi helenske poezije, katerih obstoj je upravičen, lahko nastanejo samo s pomočjo nas filologov. In to, da Nemcem ponudimo helensko poezijo v takšnih prevodih, je le eno izmed sredstev, ki jih potrebujemo, če se hočemo postaviti po robu npravnemu in duhovnemu propadu, ki mu naš narod vedno hitreje drvi naproti;² morda le šibko sredstvo, a edino, ki ga imamo filologi na voljo; kot Nemci moramo storiti svoje. Ljudem je malo mar za nas; to je njihova stvar in je pri mnogih posledica recipročnosti. Nič pa jim ni mar tudi za ideale, ki smo jim svoje življenje vendarle posvetili zato, ker vanje verjamemo. Za to nam ne more biti vseeno. Nikakor ne zaradi naših idealov: ti so vendar božji in so že dokazali, da jim zemeljska sila ne more do živega, toliko manj neurejeni vik in krik moderne izobraževalne drhali. Je pa bržkone žalostno gledati, kako se lastna domovina odvrča od ideala, ne le od helenskega, temveč od ideala nasploh. Zlato, čutni užitek, čast, to so bogovi, v katere verjamejo; ostalo je fraza. Helenstvo, bolje, njegova duša, ki ni umrla s telesom ljudstva in tudi ne bo, je še kako sposobna obrata proč od tega, ne le estetskega in intelektualnega, temveč vrednostnega. Zato jo potrebujemo: ne poznam dosti drugih stvari, ki bi bile tega še zmožne. Pristni Goethe in vse, kar je s to besedo povedano, lahko to zagotovo stori in za mnoge bolje; a če ga hočemo razumeti, ne mislim v smislu goethejevskih filologov, temveč tako, da bi lahko njegovo modrost prevzeli kot svetilko za naše mišljenje in ravnanje, potrebujemo za to najprej prav helenstvo, saj ga ta modrost predpostavlja. Tega je gotovo sposobno tudi to, kar je duša krščanstva, in za številne bolje. Ampak tudi ta se sklada s helenstvom, saj je prav to eno izmed korenin krščanstva. Toda dokler cerkve namesto s kruhom Jezusovega nauka že otrokom strežejo s kamni katekizma in lesom nabožnih pesmi, je njihov uspeh vse prepogosto samo v tem, da v človeku ubijejo prirojeno prizadevanje za ideal, ki ga nosi vsak simbol, nikakor pa ne neresnica. Morda bo s tem bolje, ko bosta obe znanosti, ta, ki služi helenstvu in ta, ki služi krščanstvu, končno razumeli, da spadata skupaj, ker je objekt njunih raziskav in metoda njunega raziskovanja eno in isto, bolje povedano, ker skušata služiti istemu Gospodu na isti način. Vsaj nekoliko bo jasno, kaj mislim s tem, da je helenstvo za nas nepogrešljivo in da bo tako tudi ostalo. Če verjamem v to, kako naj se izognem svoji dolžnosti in ne storim svojega, da bi temu idealu odprl pot? Ampak kako se tega lotiti? Naj ga začnem hvaliti, vsiljivo krošnjariiti z njim, naj »populariziram znanost« kot kak drugorazredni naravoslovec? Proč s tem. Resni ljudje pri teh enakopravnih raziskavah seveda razmišljajo in ravnaajo tako, kot mora ravnati vsak, ki ve, kaj je znanost: vprašanje dela, vprašanje ljudi, zanima lahko samo tistega, ki ga zanima delo samo. Ideal morajo ljudje sprejeti v srce, verjeti morajo vanj in živeti po njem: zato ga morajo sami videti, si ga

² To je bilo napisano leta 1891; našo prihodnost sem žal presodil pravilno.

sami prisvojiti. Slišati nekaj o njem, nasititi z njim površno radovednost, ohraniti v spominu par mrtvih notic, to je povsem brez haska. Filologija je za filologe; helenstvo, to kar je v njem nesmrtnega, je za slehernika, ki hoče priti, videti, zapopasti. Ne da napojimo javnost z razredčenim poparkom našega znanstvenega dela, ne da pomnožimo kislo seno splošne izobrazbe v jaslih njenih najljubših mesečnikov, ne da ustavimo žurnaliste, ki z že izdelanimi sodbami in z udobnimi gesli vklepajo ljudem v okove njihovo lastno pamet; raje služiti idealu samemu, ga narediti dostopnega tistim, ki ga iščejo, ga postaviti prednje in jim kvečjemu pokazati, kako je treba nanj gledati, na kaj je treba paziti: to je po mojem mnenju dolžnost nas filologov. Svojemu narodu dajemo s tem najboljše, kar imamo, in to je ravno dovolj dobro; dajemo, kar ima samo tisti, ki je resnično razumel helensko ljudstvo, njegov jezik in njegovo naravo. Temu smo podarili svoje življenje in za kaj manjšega tudi ni na voljo. Kdor si je namreč pridobil takšno premoženje, ta ga je dolžan deliti z vsakim, ki si ga zaželi. *Noblesse oblige*. V tem smislu prihajam s svojimi prevodi pred javnost.

Grška poezija velike dobe je bila v svojem času ljudska, torej v bistvu ni težka. Toda če se hoče moderni človek pri njej prikopati do samoumevnega razumevanja, potrebuje obsežnejši in poglobljen študij. Z delom mora znova priti tudi do osnov, ki so bile pesniku dane s prostorom in časom. Povrh tega ne pesnikov jezik ne njegova metrika nista kar brez nadaljnega jezika in metrika njegovega ljudstva, temveč sta rezultat zelo dolgega slogovnega razvoja, ki se ga da zato pravilno razumeti samo s pomočjo ukvarjanja z zgodovino. Ampak tudi če pustimo ob strani vse to, kar bo vedno ostalo, filologija pri veliki večini grških pesnikov še zdaleč ni prišla do čistih in vsestransko trdnih spoznanj o jeziku, metriki in besedilu. Saj je intenziven študij helenstva vendarle star manj kot sto let, v vseh časih je bilo – tudi zaradi prodornosti nepoklicane množice, ki se v dobrem in slabem pogledu loteva književnosti – zelo malo res poklicanih raziskovalcev in še ti so večkrat naleteli na ovire. Čeprav si lahko predstavljamo položaj, ko bi filologija svoje posredniško delo opravljala tako na široko, da bi z njeno pomočjo lahko vsakdo prodril do samostojnega in živega razumevanja pesmi, je do tega položaja ta trenutek še daleč in za nikogar, ki je zmožen presoje, ne more biti nobenega dvoma, da lahko prevaja samo filolog; pri tem ne smemo pozabiti, da učiteljski stolček v višjih razredih ali filološka profesura še ne naredita filologa. Profesor bi moral to vsekakor biti, učitelj vsaj toliko, kot je treba, da bo lahko pridigal ideal helenstva. Filologa naredi poklicanost v duši, ki jo iz svobodne ljubezni izpolnjuješ z znanstvenim delom, ne pa poklic učitelja ali profesorja.

Velik učenjak, človek, ki je z intuitivno močjo razumel helenskega duha kot le redki in je imel hkrati tudi velik talent za oblikovanje, Johann Gustav Droysen, je Aristofana prevedel tako, da mu bralec sledi z resničnim

užitkom. Vendar pa tega še zdaleč ni dosegel pri večini pesmi, saj si ni znal pomagati z metriko, in napačno razumevanje teksta ni pri njem ne redko ne zanemarljivo. Če je kdo Ajshila pesniško in zgodovinsko razumel, je bil to Droysen: ampak tekst je tu tako težak in tako okvarjen, da se je prevod ponesrečil, ker se Droysen ni lotil filološkega dela in se do teksta ni dokopal sam. Zlahka se da tudi opaziti, da se od nemarnosti, to pomeni od dobesedne zvestobe in od stopic izvirnika, oddalji toliko bolj, kolikor bolj je gotov, da je povedano razumel, kolikor bolj si upa tvegati in dati pesnikove misli, občutje in razpoloženje svobodno iz sebe, ker je vse to docela sprejel vase.³

To je prevajanje; nič več, a tudi nič manj. Ne gre za svobodno pesnjenje (*ποιητῆν*); tega ne smemo, pa čeprav bi zmogli. Ne, duh pesnika mora priti nad nas in govoriti z našimi besedami. Novi verzi morajo na bralca učinkovati enako, kot so stari ob svojem času na svoje ljudstvo in kot še danes na tiste, ki si dajo opravka s potrebnim filološkim delom. Tako visoka je zahteva. Dobro vemo, v kako majhni meri jo izpolnjujemo; toda na zemlji se da možno doseči samo takrat, ko se zahteva nemogoče, in treba je poznati cilj, da lahko z njegovo pomočjo najdemo pot.

Javnost seveda misli drugače. Prevajanje mora biti otroška igra, saj to počnejo tudi otroci. Da bi dosežek šole potisnili še globlje, je prevod v grščino na maturi zamenjal prevod iz grščine. Kdor je videl primerke teh dosežkov in je zmožen presoditi o uspehu tega ukrepa, ta ve, da se od šolarjev na papirju zahteva preveč zato, da potem lahko nekaznovano pokažejo premalo. Prenekatera učiteljica z diplomo in prenekatero dekle brez nje, ki obvlada prav toliko jezikov ali morda kakšnega manj in se trudi v poštenem boju za ljubi kruh, da bi se je še kamen usmilil, dobi od založnika naravnost smešen znesek, z utemeljitvijo: »To so prevodi: to lahko počne vsak.« Seveda so res pogosto takšni; ampak javnost je z njimi zadovoljna. S slovnico in slovarjem bo že šlo, si misli, in kdor zna besede ali ima v spričevalu pri ustreznem jeziku štirico, ta še slovnice ne potrebuje.

Moriz Haupt je moj doktorski izpit začel tako, da mi je dal prebrati vrsto Lukrecijevih verzov, čeprav me osebno še poznal ni. Ko sem hotel nato začeti s prevajanjem, je rekel: »Dobro je. Oba razumeva in nobeden od naju ne zna tega prevesti.« Tudi v njegovem seminarju se običajno ni prevajalo, če že, potem kvečjemu v latinščino, natresal pa nam je opazk, recimo k besedam besnega Ahila o Brisejdi, ἐπεὶ μ' ἀφέλεσθῆ γε δόντας: * »Kar naj to kdo prevede, particip in γε. Tega ne zmore noben jezik.«

³ Lichtenberg, *Vermischte Schriften* I 324: »Ali ni čudno, da je dobeseden prevod skoraj vedno slab prevod? Pa vendar se da vse prevesti dobro. Iz tega je jasno, kaj v resnici pomeni docela razumeti neki jezik. To pomeni docela poznati narod, ki ga govori.«

* *Iliada* I, 299: Nikdar z orožjem se v roki ne bom boril za deklīča, / ne s teboj in ne drugim, *ko vzeli ste, kar ste mi dali.* (Prevedel Anton Sovre.)

Prav je imel v posameznem, v celoti pa ni imel prav. Dobršen del svojega razumevanja je zadržal zase, kajti njegovi prevodi niso bili nikoli nedovršeni. In tudi če se kakšnega izraza ne bi dalo prevesti (v resnici se ene same besede skoraj nikoli ne da prevesti, saj se razen tehničnih izrazov dve besedi v dveh jezikih nikoli pomensko ne prekrivata):⁴ tudi v nemščini se dá izraziti zadržan očitek, ki zato še toliko globje rani, dá se torej prikazati tudi značaj govora, ne le misli. Tudi tu velja, da je treba paziti na črke in slediti duhu, torej ne prevajati besed ali stavkov, temveč prevzeti in podati misli in občutke. Obleka naj bo nova, vsebina pa mora ostati. Vsak pravi prevod je travestija. Povedano še bolj ostro, duša ostane, zamenja pa telo: resničen prevod je metempsihoza.

V nemščini bi morali imeti izvrstne prevode Grkov: tako pravijo. To je neresnica, ki jo nepremišljeno ali pa zlonamerno ponavljajo vedno znova. Če to govorijo sovražniki naše kulture in s tem dokazujejo, da se ni treba učiti grščine, je to še moč razumeti. Na ta način dosežejo svoj cilj: izvirnika ti nič ne priskuti bolj kot prav prevod. Resni ljudje pa bi se morali sramovati, kadar takole klofutajo resnico. Schleiermacherju se imamo zahvaliti, da spet razumemo resničnega Platona; pa je njegov prevod mogoče berljiv? Ga kdo bere? Kaj je poštenim ljudem bolj zagabilo atiško tragedijo kot pa Donnerjev skobeljnik? Kvečjemu še način, kako te prevode potem igrajo na odru. Poklicni pesniki svojih verzov sicer ne stružijo na skobeljniku, toda Mörrike in Geibel krščujeta grško vino s svojo oslajeno vodo in zdi se, da se Wilbrandt bolj trudi na vsak način priti do nečesa drugega in ne do prevoda *Ojdipa* in *Kiklopa*. Imamo pa še našega Johanna Heinricha Vossa, stvarnika »tovorvlačičega ženstva«, »šlemokritega Hektorja«, »jadrno z gromskim ropotom vrteče se skale«.⁵ Evtinčev⁶ dosežek ni majhen: skoval

⁴ V tem je prevara etimologije. Glasovna ali korenska enakost dveh besed pove o njihovih pomenih malone toliko kot nič. Kako zelo se osmešimo z latinizmi in galicizmi, ko govorimo italijansko; kako varljivi so pomeni, ki jih vnašamo v nizozemščino. In ko nato odstranimo vse posebnosti, ostanek pa pripišemo prajeziku kot skupnemu korenu vseh pomenov, dobimo običajno nekaj tako medlega in abstraktnega, da tega še zdaleč ne moremo pripisati primitivnemu človeku. Brez teh prapomenov ne moremo, zgodovinske resničnosti pa imajo prav tako malo kot praljudstvo samo. Takšne fikcije potrebuje vsaka znanost, še zdaleč ne samo pravna, vendar bi jih morala kot takšne tudi obravnavati.

⁵ Ne vem, če Tennysonov epigram drži, z veseljem pa ga navajam:

*These lame hexameters the strong-wing'd music of Homer!
no – but a most burlesque barbarous experiment.
When was a harsher sound ever heard, ye Muses in England?
When did a frog coarser croak upon our Helicon?
Hexameters no worse than daring Germany gave us,
barbarous experiment, barbarous hexameters.*

Hromi heksametri, ta močnokrila Homerjeva glasba!
Ne, burlesken je zgolj, takšen barbarski poskus.

je slog, s katerim Nemeč hočeš nočeš povezuje izraz »homerski«, čeprav sta njegovi glavni značilnosti trivialnost in bombastičnost, napaki, ki si ju privoščijo samo najnezatnejši homeridi. Tega sloga se ne moremo znebiti, saj se Vossova *Iliada* drži pri življenju zaradi *Hermana in Doroteje*, pa čeprav lažna homerska sukinja tako močno okrni učinek same pesnitve, da ta ne more biti več tisto, kar po svojem homerskem duhu v resnici je, knjiga za visoke in nizke, za mlade in stare.

Goetheju lahko upravičeno očitamo, da je krepko odgovoren za stranpoti in lažno slavo nemških prevodov. Ne zaradi njegove prakse: kadar ga je lepota kake pesmi pripravila do tega, da jo je ustvaril znova, je napisal dela kot so *Ah, daj od bele mlake, Kaj se beli v zeleni gori, Od Olimpa do Kisava*. Pač pa zaradi njegove teorije.⁷ Od prevoda je pričakoval le pomoč svojemu v vseh jezikih zelo nezadovoljivemu znanju, do te mere, da je potem lahko po svoje razumel izvirnik. Čim bolj hermafroditki je bil prevod, čim bolj je bilo videti, da je na zunaj ohranil tuj slog, tem bolj se je zdelo, da se je to tudi posrečilo, vsaj njemu. V pomanjkanju sloga je videl tuj slog, vsaj verjel je, da ga vidi. Posredovati je hotel tujo obliko; dušo je s pomočjo navdiha doumel sam. Poleg tega je Goethe rad prisluhnil, če je kje naletel na bolj pretehtano znanje. Verjel je vse, kar sta mu o dolžnostih prevajalca napri-digala W. v. Humboldt in F. A. Wolf, verjel je tudi prevodom svojih prijateljev. In Wolf je znal Aristofana tudi v resnici prevesti drugače kot pa Voss, do neke mere zelo dobro.

Danes ni treba več na široko razlagati tega, kako napačne so metrične teorije teh pomembnih ljudi, posledice usodnega koraka, ki ga je naredil Klopstock s svojimi heksametri. Naš jezik in naše pesništvo se imata temu koraku zahvaliti za marsikaj in če skuša kdo pregnati verz, v katerem sta napisana *Evfrozina* in *Sprehod*, gre pri tem za pedantnost in nemočno nacionalno domišljavost. Veliki pesniki so kralji in lahko tudi iz bastarda naredijo zakonitega otroka.⁸ A sam poskus s spajanjem kvantitativnega in ak-

---

Kdaj ste še slišale rezkejši zvok, ve Muze angleške?
Kdaj je na naš Helikon kvakanje hujše prišlo?
Res predrzne heksametre zdaj nam je Nemčija dala,
res, barbarski poskus, verzi, barbarski čez vse.

⁶ »Z marljivo zvitostjo sem stkal si lastno prejo slave«, pravi v paralipomenih k *Faustu* kot kandidat za Klek.

⁷ Govor o Wielandu je resnično vreden branja. Njegovo priznanje je tam povsem nepristransko; opaziti pa je mogoče, kako se z drugimi vred drži krilatice, da gre pri prevodih v najboljšem primeru za obrnjene preproge. Wielandov cilj je bil vsekakor pravilen; mož pa je kot pravi sin nezgodovinskega stoletja brez hudobije v vse tuje vnašal lasten pogled.

⁸ Pri tem pa je treba priznati tudi to, da zakone za verz postavljata Goethe in Schiller, ne Ovidij in Kalimah, in se izogibati prevajanju Ovidija in Kalimaha v te verze, saj imajo nemški distihi povsem drugačen značaj kot grški in celo kot latinski. Ta tema je podrobneje obdelana v prvem poglavju moje *Grške metrike*.

centuacijskega načela je bil vendarle mogoč samo spricho globokega nerazumevanja grškega jezika in metrike. Ne Homer, vratarska sla po izdelovanju latinskih verzov je nadela *Mesiji* obleko iz heksametrov. Jezik in verz sodita v resnici skupaj in raba nemškega jezika v grškem verzu je nekakšen nestvor. Pomanjkanje občutka za bistvo verza pa je Nemce navdalo s ponosom in v metričnih oblikah izvirnikov so začeli prevajati *Ramajano* in *Kalevalo*, Firduzija in Danteja, Pindarja in Calderona, sanjajo celo o tem, da bi bila nemščina posredovalni jezik za takoimenovano svetovno literaturo. Če torej govoriš goethejansko, si lahko vsemu svetu za zvodnika. Pustimo razpravljanje o tem, ali ta vloga res daje kakšen razlog za ponos. Dejstvo je, da so ti lažni verzi klopstockovski tudi v tem, da se jih bolj hvali kot pa bere. Seveda imamo Schleglovega Shakespeara, Gildemeistrovega Byrona in Ariosta,⁹ Heysejevega Giustija. To so mojstrovine. Toda v jezikih, iz katerih in v katere so prevedeni, živi isti duh moderne kulture; način mišljenja, čutenja in izražanja se pri njih ne razlikuje dosti bolj kot pri dveh pesnikih istega naroda. Prevajalska naloga je bila pri Giustiju in Byronu skorajda povsem formalna, njuna spretnost rimanja je bila Gildemeistru in Heyseju očitno predvsem v zabavo. Schlegel nam je s svojim Shakespeareom podaril pesnika, ki se zdi mnogim dosti bolj nemški od Goetheja, in pri Calderonu je z istim mojstrstvom poskusil isto. Ampak Calderon je za našo kulturo daleč, dosti dlje od Evripida, in potreboval bi vsaj takšno preobleko kot slednji. Namesto tega se je Schlegel trudil z asonancami in »strašnimi polovičnimi troheji, polnimi hiatov«: ti so prav tako neupravičeni kot heksametri in poskus z njihovim uvajanjem se je ponesrečil. Schleglovi pretehtani umetnosti navkljub ne maram brati španskih dram, izjemi sta *Donna Diana* in *Življenje je sen* v Schreyvoglovih predelavah. Zakaj se ne sme posnemati nekega drugega verza, ki si ga je nemščina prisvojila že zdavnaj in je ob svojem času prav tako prispeval svoje k nastanku pesniškega sloga, bom povedal v nadaljevanju. Aleksandrince lahko v nemščini mirno uporabljamo; prepovedani so samo pri prevajanju francoskih dram, saj so ne-

⁹ Drugače je z Dantejem. Komur je dano zadeti Orlandov značaj, temu je prepovedano prevajati Dantejevega. Ni mogoče hkrati slikati v Correggiovem in Giottovem slogu. Poleg tega zahteva Dante predelavo, tudi metrično. V nemščini učinkujejo tercine utrudljivo, saj ostajajo umetne, in kmalu je treba zavpiti: »Potrpite!« – kot pri Salazu y Gomezu. Po eni strani ne pomaga prepesnjevalcu nobena formalna okretnost, naj bo še tolikšna, če je treba *ottave rime* postavljati na pravo mesto s kladivom. Po drugi strani pa Ariostove *ottave rime* pri Gildemeistru zvenijo veliko bolj resno kot v izvirniku, medtem ko njihov angleški posnetek s pomočjo nemškega lahko zadene do popolnosti. Nemška rima veže veliko močneje kot italijanska, saj se morajo pri njej ujemati pomenonosni zlogi, poleg tega pa Italijan lahko z obrušenimi vokali in preskakovanjem besednega naglasa doseže pravo bogastvo spremenljivosti, tako kot Grk z razvezovanjem in neopredeljenimi zlogi: v nemščini to odpade, metrum postane resen in zato bolj primeren za kakšno skrivnost kot za komični ep, razen če ta ne ohrani parodične barve, kot recimo *Don Juan*.

kaj povsem drugega kot pa francoski – pa se vendar trudijo, da bi se zdeli enaki.

Zelo značilno je, da pri romanih skoraj ni najti zablod prevajanja v tuje oblike. Obsedle so samo stare kulture in uveljavljene sloge njihovih poezij. Ko je Klopstock s svojim usodnim korakom sklenil postati Vergilij in Horacij, je bil Nmec brez kulture, brez izobraženega jezika in celo brez neizobraženega sloga. Ustvariti vse to je bila naloga, posnemanje pa nujno sredstvo za njeno reševanje. Rešena je. Vrsta velikih ljudi je ustvarila naš jezik in slog. Že sami so pri tem dvomili, če Nemci to darilo zaslužijo: bojim se, da bi danes brez pomisleka odgovorili z ne. Toda zaslužena ali ne, jezik in slog sta tukaj. Prevajati v nemščino pomeni prevajati v jezik in slog naših velikih pesnikov.

V splošnem je takole: kdor hoče prevesti pesem, jo mora najprej razumeti. Če ta pogoj izpolnjuje, je njegova naloga takšna: nekaj, kar je napisano v določenem jeziku, s katerim sta dana tudi metrum in slog, je treba na novo ustvariti v nekem drugem določenem jeziku, s katerim sta spet dana metrum in slog. Samo če je izvirnik ob svojem času dal svojemu jeziku nekaj novega, se to lahko v isti meri zgodi tudi pri prepesnitvi.

Tega ne znam pokazati bolje kot pa z govorico, ki v svojem dolgem življenju in ob številnih preobrazbah vendarle ni izgubila enovitosti, ki je izoblikovala najrazličnejše, a vseskozi stalne oblike in je že zaradi tega kraljica jezikov, z grščino. V grščino se da prevesti vse; brez pretvorbe v določen slog se ne da v grščino prevesti ničesar.¹⁰ Vsak poskus z grškim jezikom v nemških verzih se mora zdeti nekemu, ki zna grško, preprosto zverinski.¹¹ Najbrž bo vsak, ki razume tuj jezik z izvirno in določeno metriko ter z

¹⁰ Če včasih omahujemo pri določenih lirskih pesmih in pri proznih epih v višjem slogu, ki jim pravimo romani in novele, je to zaradi tega, ker so ustrezne grške pesnitve izgubljene; v v mislih imam Arhiloha, Stezihora, Heraklida Pontika, Filarha. Za tistega, ki zna grško in premisli o analogijah, je to bolj poučno kot pa moderne poetike. Vidimo lahko, kako so vse meje med zvrstmi v zraku, celo meja med prozo in poezijo. Iz *Hoje za železnim kladivom* nastane epilij v aleksandrinskem slogu; toda enako se mora zgoditi z *Menihovo svatbo*. Kdor hoče prevesti *Korintsko nevesto*, mora najprej brati *Radino* in *Erifanido*. (Ki pa ne bi nič pomagali, to sta bili preprosti ljudski pesmi.) *Pater Brey* se preobrazi v mim, *Minna iz Barnhelma* se mora odeti v trimeter, *Nathanu* pa bolj pristoji sokratski dialog. Naravnost grozljivo je, pri kolikšnem delu takoimenovane poezije gre za retoriko. Heinejev *Severnomoški zaliv* in Gellertove *Cerkvene pesmi*, ves Scheffel in ves Scherenberg, vse to pobere druga sofistika, Aristid in Lukijan, Filostrat in Longos. Pa tudi to je poučno, da menipejska satira, to stilizirano pomanjkanje sloga, pobere celo kraljestvo: Jean Paul ji tako pripade brez upa na rešitev.

¹¹ Že v Kommerjevi knjigi piše βασιλεύς ποτ' ἦν ἐν Θούλῃ πιστός ἔστ' εἰς αἰδου, θνησκουσα τῷ ἢ κούρη δῶκ' ἔκπωμα χρυσοῦ. <Citat je iz Goethejevega *Fausta* (I, Večer): *Es war ein König in Thule / Gar treu bis an das Grab, / Dem sterbend seine Buhle / Einen goldnen Becher gab.* V Voduškovem prevodu: Bil nekdanj kralj je v Tuli / prezvestega srca, / ki v dar od mrtve ljube / imel kupo je iz zlata. Op. prev.> Žal mi je, da

določeni slogovnimi oblikami, sodil o tem podobno, toliko bolj, kolikor dlje so te od naše vrste jezika. Zame ni nič bolj značilnega od tega, da je Lachmann Shakespeara prevedel z najslabšo zvestobo, pri nekem prevajanju iz Iliade v srednjo visoko nemščino pa se je lotil slogovne zamenjave, saj je moral pri tem na obeh straneh računati s stalnimi oblikami. Mene je Lachmann zabil k obratnemu poskusu in po mojem je dovoljeno in koristno, da tu za vzorec navedem oba.

Τὴν δ' αὐτ' Ἀντήνωρ πεπνυμένος ἀντίον ἠΰδα·
 ὦ γύναι ἦ μάλα τοῦτο ἔπος νημερτές εἶπες·
 ἤδη γὰρ καὶ δεῦρό ποτ' ἤλυθε δῖος Ὀδυσσεύς 205
 σεῦ ἔνεκ' ἀγγελίης σὺν ἀρηιφίλῳ Μενελάῳ·
 τοὺς δ' ἐγὼ ἐξείνισσα καὶ ἐν μεγάροισι φίλησα,
 ἀμφοτέρων δὲ φυὴν ἐδάην καὶ μῆδεα πυκνά.
 ἀλλ' ὅτε δὴ Τρώεσσιν ἐν ἀγρομένοισιν ἔμιχθεν
 στάντων μὲν Μενέλαος ὑπείρεχεν εὐρέας ὤμους, 210
 ἄμφω δ' ἐζομένω γεραρῶτερος ἦεν Ὀδυσσεύς·
 ἀλλ' ὅτε δὴ μύθους καὶ μῆδεα πᾶσιν ὕφαινον
 ἦτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε,
 παῦρα μὲν ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολὺμυθος
 οὐδ' ἀφαμαρτοεπής· ἦ καὶ γένει ὕστερος ἦεν. 215
 ἀλλ' ὅτε δὴ πολὺμητις ἀναΐξειεν Ὀδυσσεύς
 στάσκεν, ὑπαὶ δὲ ἴδεσκε κατὰ χθονὸς ὄμματα πῆξας,
 σκῆπτρον δ' οὔτ' ὀπίσω οὔτε προπρηγὲς ἐνώμα,
 ἀλλ' ἀστεμφὲς ἔχεσκεν ἀΐδρει φωτὶ εἰοικώς·
 φαίης κε ζάκοτόν τέ τιν' ἔμμεναι ἄφρονά τ' αὐτως. 220
 ἀλλ' ὅτε δὴ ὅπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἶη
 καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν εἰοικότα χειμερίησιν,
 οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆϊ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος·
 οὐ τότε γ' ὦδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.¹²

Antenor der wise da gein der frowen sprach:

Frowe daz ist dú warheit, des úwer munt im jach.
 wan man eteswenne den degen hinne vant,
 do was er und Menelas umb úch zu boteschefte gesant.

je bil Lessing, čeprav v šali, sposoben prenesti nekaj takšnega kot παρθένου δακτύλιτρον ἔστιν εἰς πάντα καλόν. (XII 467 Lachm.). Leta 1871 je iz tega nastala Kutschkejeva pesem v nevemkoliko jezikih »v izvirnem metrumu«.

¹² Lachmann se verjetno ni zavedal nepristnosti zadnjega verza. Spremenil mu je pomen. Prevod je objavil W. Wilmanns v spomin na filološko srečanje v Trieru 1879. Isti mi ga je že prej tudi pokazal; imel sem srečo, da sem bil lahko njegov kolega in bil od njega deležen dragocenih spodbud pri presoji zgodovinskih in slogovnih problemov, ki jih zastavljata ep in lirika.

Ich schùf in herberge und gab in gùt gemach.
 da ich ir beider râte und ir geláze ersach.
 daz mohte ich spehen rehte an den kúnen man,
 so ich si zer samenunge sach der Trojaere gan.
 Swenne sie uf stúnden, der herre Menelas
 mit sinen ahseln breiten ein teil hoher was.
 Swenne aber si beide sazen, die edelen helde balt,
 so was der degen Ulixes verre herlicher gestalt.
 So si den rat erhúben und worhten spáhú wort,
 da sprach der herre Menelas endeliche fort
 ein kleine und vil süze, die tumpheit er floch
 und unnútzú klatfe, swie er was jare junger doch.
 Also Ulixer der wise kom zer rede sider,
 er stúnt al fúr sich sehende, die blicke warf er nider
 den stap er niender wegete fúr noch hinder sich.
 er hielt in do vil ebene eime tumben vil gelich.
 Swenne aber uz siner brúste dú stimme lute erdoz,
 dú rede sam ein winterschur uz sinem munde floz.
 do ne wære da nieman lebender der im mit listen strite
 do sahen wir nicht fúr wunder des herren Ulixis site.*

* Iliada, Γ 203–224 v Sovretovem prevodu:

Nji odvrne, v odgovor na to, razumni Antenor:
 »Žena, kar rekla si tu, je res, jaz sam sem ti priča;
 kajti nekoč je prišel že v Trojo božanski Odisej,
 v tvoji zadevi poslan, a z njim junak Menelaos.
 Jaz sem ju gosta sprejel, nočil na svojem ju dômu,
 tu sem spoznal njih zunanost in tudi duhovne odlike.
 Sam sem privedel ju v zbor, pogajat z možmi se Trojanci.
 V stoji je nadenj molel Meneláos s širokimi pleči,
 potlej, ko sedla sta obá, uglednejši bil je Odisej.
 Kadar pa v zboru pred vsemi razgrinjala svoje sta misli,
 tekla živó Meneláu iz ust je gladka govorica,
 skopa sicer, a razumna; ker mož je bil redkobeseden,
 nikdar zabredel ni v stran, dasiravno je mlajši po letih;
 z druge plati pa, ko vstal je na nóge lokávi Odisej,
 stal je togó ko kip, z očmi uprtimi ob tla;
 z žezlom ni ganil nazaj ne naprej; mirnó ga je držal
 predse navpik kakor mož, ki v zadregi lovi se za misel;
 človek bi rekel, češ, pusta čmerika, brez iskre dovtipa.

Toda ko sprožil je glas, da močán je vrel mu iz prsi,
bogme, težkó bi biló, tu najti Odiséju vrstnika;
nikdo zdaj mislil ni več na čudno njegovo zunanost.«

Der vogt von dem Rîne cleidete sîne man, 1447
sehzec unde tûsent, als ich vernomen hân,
und niun tûsent knehte, gên der hôhzît.
die si dâ heime liezen, die beweinten ez sît.

Dô truoc man daz gereite ze Wormez über den hof. 1448
Dô sprach dâ vor Spire ein alter bischof
zuo der schoenen Uoten 'unser vriunde wellent varn
gên der hôhzîte: got mueze sie dâ bewarn.'

Dô sprach zuo zir kinden diu edele Uote 1449
'ir soltet hie belîben, helde guote,
mir ist getroumet hînte von engestlicher nôt,
wie allez daz gefüege in disme lande waere tôt.'

'Swer sich an troume wendet', sprach dô Hagene, 1450
der enweiz der rechten maere niht ze sagene,
wenne es im zen êren volleclichen stê.
ich wil daz mîn hêrre ze hove nâch urloube gê.

Wir suln vil gerne rîten in Etzelen lant: 1451
dâ mac wol dienen künige guoter helde hant,
dâ wir dâ schouwen müezen Criemhilde hôhzît.'
Hagne riet die reise, idoch gerouw ez in sît.

Er hetez widerrâten, wan daz Gêrnôt 1452
mit ungefouge im alsô missebôt.
er mant in Sifrides, vroun Chriemhilde man.
er sprach 'dâ von wil Hagene die grôzen hovereise lân.'*

Ἔσπετε νῦν Μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι,
πόσσοισ' ἠρώεσσι φάναξ Ῥήγου πόρεν ὄπλα.
χείλιοι ἦρωες μὲν ἔσαν, ἐπὶ δ' ἐξήκοντα,
ἐννέα χειλιάδες δὲ μενεπτολέμων θεραπόντων,
τοῖσιν εὐς ῥήνοιοι φάναξ πόρε φείματα καλά
σύν φοι στελλομένοισιν ἐπ' εἰλαπίνην μετὰ Χῳνας.
τοὺς δὲ λίπον φοῖκοι δφηρόν σφ' ἔκλαυσαν ὁδοῖο.
δμῶες δ' εὔτ' αὐλῆς διὰ Βωρμίδος ἔκφερον ὄπλα,

ἦν τις ἀπὸ Σπείρης ἀρητῆρ γήραι κυφός,
ὅς τὸτ' εὐ φρονέων προσεφώνεεν Ὀτίδα καλήν.
"μελλοσ' ἡμέτεροι φίλοι εἰλαπίνηνδε νέεσθαι·
αἶθε θεὸς πρόφρων αὐτῶν τόθι χεῖρας ὑπέρσχοι."
ἦ δὲ φίλους πάιδας προσέφη πεπνυμένη Ὀπις·
"ἀνέρες ἥρωες μένετ' ἐνθάδε, καὶ γὰρ ἄμεινον.
τοῖον ὄνειρον ἐγὼν ἔφιδον δφεινόν τε κακόν τε
αὐτονουχί· πάντες γὰρ ὅσοι κατὰ γῆν πεπόττηνται
ἡμετέρην ὄρνιθες ἐπὶ χθονὶ νέκροι ἔκειντο."
τὴν δὲ μέγ' ὀχθήσας μετέφη Τρωνήιος Ἄγων·
"ὅς κ' ἐπ' ὄνειρασι πείθεται, φέπος οὔποτε κεῖνος,
κρήγυον οὐδὲν ἔφειπ', ἀρετῆς ὅτε καιρὸς ἐπέστη.
ἦ μάλ' ἐγὼ κέλομαι βῆναι μετὰ δαῖτα φάνακτα,
ἡμεῖς δ' Ἀττίλω ἴομεν χθόνα πρόφρονοι θυμῶ.
πολλάκι γὰρ παρὰ Χωσὶ φάναξ ἐπιδύσεται ἀνδρῶν
ἐσθλῶν καὶ χεῖρας κρατερῶν. θηησόμενοι γὰρ
ἐρχόμεθ', Αἰνομάχη τοὺς θήσεται ἄμμιν ἀγῶνας."
φῆ μὲν ἐπισπέρχων· μετὰ ὕστερον ἔστενε βουλής·
καὶ κεν ἐρητύσασκε φίλους, εἰ μὴ Δορίμοχθος
ἄκριτα κερτομέων Ἄγων ἠνίπαπε μῦθω,
μνησέ τε Νικοτέλευς, πόσιος φίλου Αἰνομαχείης
"τοῦνεκα δὴ νῦν μέλλει ἔαν μεγάλην ὁδὸν Ἄγων."

* Pesem o Nibelungih XXV, 1507–1512 (1447–1452) v prevodu:

Dal kralj ob Renu mnogo je lepih oblačil
junakom tisoč šeststo, tako sem slišal bil.
Oprod devetkrat tisoč je na gostijo šlo;
vsak, kdor doma ostal je, za njimi jokal bo.

Ves Worms opremo vlačì na dvor za te ljudi.
Medtem star škof iz Speyera takole govori
in lepi Uti pravi: »Prijeteljev se krog
odpravlja na gostijo. Naj tam jih čuva Bog!«

Zdaj Uta plemenita k sinovom gre, rekoč:
»Nikar mi ne hodite, junaki vrli, proč!
Sanjala sem ponoči o strašnih tiskah teh:
vsi ptiči v vsej deželi trohneli so na tleh.«

»Če kdo verjame sanjam,« tako ji Hagen de,
»zaman besedo išče in reči je ne ve,

kadar za čast njegovo zares napoči čas.
Želim, da moj gospod bi slovo že vzel od vas.

Tja v Atile deželo z veseljem bomo šli,
da kralj ne bo pogrešal junaške pomoči.
Kriemhildino gostijo bi rad opazoval!«
Odhod svetuje Hagen. Kako mu bo še žal!

Saj svetoval bi proti, a prej ga Gernot je
z očitkom svojim trdim hudo zadel v srce.
Na Siegfrieda ga spomni, Kriemhilde prej moža,
rekoč: »Zavoljo njega bo Hagen kar doma.«

Značilno je, da sta oba prevoda daljša od izvirnikov; temu se ne more izogniti nihče, ki noče tu žrtvovati nekaj sloga, tam pa nekaj pomena.¹³

Za pokušino navajam tudi lirsko pesem, čeprav sem se tu lotil nečesa neprevedljivega, *Nad vrhovi*. Šopek poljskega cvetja ne more ohraniti vonja in barve; toda Goethe nam je sam rekel, da nima nič proti takšnemu eksperimentu. Pesem je črpal zgolj iz lastne duše in iz narave, ki ga je obdajala, ne pa, resnici na ljubo, iz znanega Alkmanovega fragmenta * (tega bi bilo treba seveda že zaradi filistrske kritike, ki obrača samo konvencio-

¹³ Tisti nemški prevodi iz prejšnjega stoletja, ki so jih oskrbeli filologi, so zastareli zato, ker jezik sploh še ni imel nikakršnega sloga. Med njimi pa najdemo tudi dosežek, ki da lahko filologom resnično misliti, Reiskejeve prevode. Takole je prevedel Tukididov stavek φιλοκαλοῦμεν γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας: »Navkljub majhnim izdatkom ne vzbujamo videza malomestne bornosti in surovosti; bolj kot to smo, zaradi svoje navade, da se držimo mere, ohranili sloves ljudstva, ki ni skopo ali malomestno, temveč je vajeno živeti na dostojni nogi.« V slogu je vse. Zelo lahko se je temu smejati; hitro bi lahko zašli v skušnjavo in rekli, da Reiske preprosto ni imel organa za umetnost, da v grščini ni najbolje čutil, kje po krivdi prevoda tiči slogovna napaka. Filologu pa mora biti jasno, da je Reiske samo zato tako razsipen z besedami, ker bi rad izrazil to, kar najde v grških. Zanj to niso besede, jezik zanj živi. Tudi za nas bi moral. Nihče ne bi bolj kot on obsodil napačne metode »zvestobe«, »metruma izvirnika«, saj je znal grško in je vedel, da je ta zvestoba hčerka nevednosti. V predgovoru k svojemu nemškemu Demostenu je razložil svoja načela: razumen bralec se iz njih lahko marsičesa nauči. Toliko v zagovor dejstva, da prevod postane obsežnejši in da ne izčrpa izvirnika, kjer to ni mogoče. Sicer pa se tu nisem nameraval lotevati proznih prevodov.

* Mišljen je fragment 89:

εὐδουσι δ' ὀρέων κορυφαί τε καὶ φάραγγες
πρώονές τε καὶ χαράδραι
φῦλα τ' ἐροπέτ' ὅσα τρέφει μέλαινα γαῖα
θῆρές τ' ὀρεσκαῶσι καὶ γένος μελισσῶν
καὶ κνώδαλ' ἐν βένθεσσι πορφυρέας ἄλός·
εὐδουσι δ' οἰωνῶν
φῦλα ταυπητερύγων.

nalne fraze, obvarovati primerjave z Goethejem). Moderna domišljavost trdi, da Heleni niso poznali občutja narave, ki je Goetheju navdihnilo pesem; to me je zjezilo in sklenil sem pokazati, da se da in kako se da to izraziti tudi po grško. Pri slogu sta na voljo celo dve obliki. V tretjem stoletju so takšna občutja izražali v epigramih.

Über allen Gipfeln
ist Ruh,
in allen Wipfeln
spürest du
kaum einen Hauch;
die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
ruhest du auch.*

Πρωιόνες εὔδουσιν καὶ ἐνὶ δρυσὶ νήνεμος αἰθήρ,
πτηνηῶν δ' ἐν λόχμῃ πᾶν κατέδαρθε γένος·
τέτλαθι δὴ φίλε θυμε· μετ' οὐ πολὺ καὶ σὲ μέτεισιν
ἥρέμα κοιμήσων ὕπνος ὁ παουσάνιας.

Ampak tretje stoletje in njegov slog premoreta vse čare, le goethejev-ske preprostosti ne. Kdor hoče ohraniti to, se mora držati Sapfo, ustvariti ajolsko kitico in pesniti ajolsko:

κορυφαῖς μὲν ἀπαίσαις
κατέσχε σιγά·
ἐπι δ' ἀκρεμόνεσσι
σίγαισ' ἀῆται·
ὀρνέων δὲ θρόος κατ' ὕ-
λαν εὔδει· σὺ δὲ βᾶτον ὄμ-
μενον, ὀδῶτα, καὶ σὺ κοιμάση.

Zaspali gorski so prepadi in grebeni,
spi vrh in spi globel
in vsa golazen, ki po črni zemlji pleni,
zverí z gora in divji rod čebel
in vse pošasti tam v morja škrlatnega globinah;
zaspal je tudi svet krilatih ptic ujed.

* Wilamowitz sicer pri vseh prevodih dosledno navaja tudi izvirnik, pri *Popotnikovi nočni* pa se mu je to očitno zdelo preveč podcenjevalno do nemškega bralca. Besedilo je zato povzeto po: J. W. Goethe: *Werke. Bd. 4: Gedichte*. Ausgabe letzter Hand. 1827, str. 83. V Sovretovem prevodu: Nad gorami vsemi / je mir, / med krošnjami vsemi / nikjer / list ne vzdrhti. / Molčijo že ptičice v šumi. / Kmalu, razumi, / spal boš i ti!

Tu je še druga drobna pesmica v latinskem in grškem prevodu:¹⁴

Dringe tief zu Berges Grüften
 Wolken folge hoch zu Lüften,
 Muse ruft zu Bach und Tale
 tausend, abertausend Male.
 So oft ein frisches Kelchlein blüht,
 es fordert neue Lieder,
 und wenn die Zeit verrauschend flieht,
 Jahreszeiten kommen wieder.

Kar prodri v gora notrino,
 vzpni z oblaki se v višino –
 med potoke in pod griče
 Muza sto in stokrat kliče.
 Prav vsakič, ko nov cvet vzbrsti,
 nov spev zahteva zase
 in ko šumotno čas beži,
 spet vidiš letne čase.

Latinščina nas ne ovira, če hočemo izbrati obliko Horacijeve ode: njegova lirika je vendar knjižna, prav kot Goethejeva. Iz pesmi brez težav nastaneta štirivrstičnici:

Ad ima terrae tu penetres licet,
 petasve nimborum aemulus aethera,
 Camena te ad fontes et umbras
 mille modis revocabit usque.

Quicumque parvum flos caput extulit,
 novo sacrari carmine postulat;
 annique dum labuntur, horae
 quadriiugam repetunt choream.

Prepričan sem, da pove to komaj kaj manj kot izvirnik; toda v prevodu niso le grške izposojenke *aether*, *horae*, *chorea*: v resnici je celotna pesniška oblika prav tako grška, kot je grška stopica. Drugače tudi biti ne more, saj

¹⁴ Tu jo navajam zato, ker sem jo prevedel sam, prevedel pa sem jo zato, ker nam je v prvi gimnaziji dal to za nalogo moj dragi učitelj Wilhelm Corssen: za pesem smo morali poiskati primeren Horacijev metrum. Kar sem ustvaril takrat, je danes zame neuporabno; zelo dobro pa vem, da ne bi pisal ne svojih nemških ne grških verzov, ko se ne bi obrti izučil na latinskih.

je vsa rimska lirika posnetek grške, ne le v verzih. Nemška pesem je brez vsake tuje učenosti, če pustimo muzo ob strani. Ampak zdi se mi, da se pesniški motiv povsem naravno pojavi šele v grščini. Tam spet nastane epigram; na mesto goethejevskega samogovora mora, prav kot v pesmi, stopiti nagovor določene osebe; precej vseeno je, kaj izberemo. Zdaj se mi bolj dopade lastno ime kot pa ὠταῖρ', kar sem uporabil prvič, in zato se tu pojavi teokritovski Nikija, ki ga je nekje drugje izbral tudi Goethe sam. Potem je treba dosti okrasja, že zato, ker je treba zapolniti prostor. Rekel bi, da je nastala pesem ambicioznejša od improviziranega izvirnika, in sicer upravičeno:

ἦν τ' ἀρθῆς νεφέεσσιν ὁμόδρομος ἡεροφοίταις,
 Νικία, ἦν τ' ὀρέων νέρτατ' ἐς ἄστρα δύης,
 μυριάκις σ' ἀψορρόν ἐς εὐροα ρεῖθρα καλέσσει
 μοῦσα καὶ ἐς κομῶντ' ἄλσεα μυριάκις.
 ὀππότε γὰρ καλύκεσσιν ἀνηβήσαι νέον ἄνθος,
 αὐτίκα ποιητὴν καινὸν ἔπραξε μέλος.
 αἰὼν γὰρ φοράδην τε βέει καὶ ἀνόστιμος ἔρρει,
 ὦραι δ' ἀέντους κυκλοσοβοῦσι χορούς.

Helenistična stiliziranost je s svojim okrasjem tu sredstvo, ki izrazi razpoloženje v pesmi. Njeno nasprotje je neka pesem pri *Mignon*, ki zahteva preprostost in prosojnost starega jonskega pesništva; to se je pojavilo kot nasprotje homerskemu bogastvu. Pesem sem nekoč dal svojim študentom, da bi se na lastnih poskusih naučili, kako veliko je odvisno od izbire metruma. Distihi bi se povsem ponesrečili; nič zadovoljivega pa ne nastane niti s sapfiško kitico, ki jo je izbrala večina, gotovo ne nepremišljeno: konflikt v razpoloženju *Mignon* v lahno tekočih ritmih ne pride do izraza. Zdi se mi, da ga posreduje arhilohovska epoda.

Heiß' mich nicht reden, heiß' mich schweigen,
 denn mein Geheimnis ist mir Pflicht.
 Ich möchte dir mein ganzes Innre zeigen,
 allein das Schicksal will es nicht.
 Zur rechten Zeit vertreibt der Sonne Lauf
 die dunkle Nacht, und sie muß sich erhellen;
 der harte Fels schließt seinen Busen auf,
 mißgönnt der Erde nicht die tiefverborgenen Quellen.
 Ein jeder sucht im Arm des Freundes Ruh,
 dort kann die Brust in Klagen sich ergießen;
 allein ein Schwur schließt mir die Lippen zu,
 und nur ein Gott vermag sie aufzuschließen.

Δέσποτα μή με κέλευε λέγειν, σιγαῖν με κέλευε·
 ἄρρητα γάρ τάμ' ἔστ' ἐμοί.
 ὡς σοι πάντ' ἐθέλουσ' ἂν ἐδείκνυον ἐκ φρενὸς αὐτῆς·
 ἀλλ' οὐκ ἔᾶ δαίμων ἐμός.
 ἡέλιος μὲν νυκτὸς ἐλᾷ σκότος, ἡνίκα καιρός,
 παιδρὸν τ' ἐπαντέλλει φάος.
 καὶ στερρῇ βαθύριζον ἀνέρρηξεν λίβα πέτρῃ
 οὐδ' ἐφθόνησ' ἀγροῖς γάνος.
 πάρ δὲ φίλῳ φίλος ἤϊρε κακῶν λιμέν', ἔνθα γαληνῶς
 στέρνων ἀπήντησεν γόους.
 αὐτὰρ ἐμοὶ δεινὸς κείλη κατεκλήρισεν ὄρκος,
 καὶ μοῦνος ἂν λύσαι θεός.

V resnici je torej klasična lirika šele množica oblik, ki jih je imela pesem v času Anakreonta in Aristofana na voljo; seveda ne govorim o zborniki liriki, temveč o posamični umetnini, s katero se da izraziti to, kar imamo kot neposreden izraz občutja še zlasti radi in kar imenujemo lirsko; sem spada tudi distih v preprosti obliki, kot so ga uporabljali v tem času. Prevajalec mora seveda upoštevati razliko med njim in med helenistično stiliziranostjo; ta epigramatika ostaja ločeno, bogato področje.

Prijatelj iz Anglije, izkušen prevajalec, mi je nekoč pokazal besede, ki jih Michelangelo polaga v usta svoji Noči:

Grato m'è il sonno e più l'esser di sasso,
 mentre che il danno e la vergogna dura.
 Non veder, non sentir m'è gran ventura.
 Però non mi destar; deh, parla basso.

Mi drag je sen, še bolj, da sem kamnina
 v teh dneh, ko se povsod sramota večja.
 Da čutov nimam, ne oči, je sreča.
 Ne budi me; tu vlada naj tišina!

Takole gredo anakreontsko, mogoče celo bolj timokreontsko:

ἡδέως κεῖμαι κάθυπνος, ἡδομαι δὲ πέτρος οὔσα,
 πᾶσα γὰρ λύμη κατ' ἄστῳ, πᾶσα δ' αἰσχύνη πέριξ.
 ὡς τὸ λῶστον μήτ' ἀκούειν μήθ' ὄραῖν ἤδη 'στιν ἡμῖν·
 τοιγαροῦν μὴ μ' ἐξεγείρειν· λεπτὰ δ' αὐδῆσον ξένε.

Samo v Angliji se danes še učijo umetnosti prevajanja v grške verze, izhajajo celo pesniške zbirke; nekaj jih imam, povečini so mi jih podarili

avtorji, in jih cenim. Najvišjo stopnjo popolnosti je tu dosegel Walter Headlam. Marsikoga seveda spodbudi tekmovalnost, zato bom navedel primer. W. R. Hardie (*Silvulae academicae*, London 1912, str. 89) je neko Heinejevo pesmico oblekel v latinske distihe.

Das Meer erstrahlt im Sonnenschein,
als ob es golden wär'.
Ihr Brüder, wenn ich sterbe,
versenkt mich in das Meer.

Hab' immer das Meer so lieb gehabt,
es hat mit sanfter Flut
so oft mein Herz gekühlet.
Wir waren einander gut.

Aurea nunc Phoebō ridet maris unda sereno,
cum moriar, comites, me tegat unda maris.
Pontum dilexi. Dilexit me quoque pontus
et gelidis fessum saepe refecit aquis.

V slovenskem prevodu:

Spet morje v soncu se blešči
kot bi bilo zlato.
V to morje, bratci, ko umrem,
vrzite mi telo.

Sem morje vedno rad imel,
ko z blagostjo voda
mi je srce hladilo,
prijetno za oba.

Občutje je tu zgrešeno, saj ne gre za telesno ohladitev; pa tudi sicer zveni latinščina tuje, retorično.

πόντος ὑπ' αἰθερίας λάμπει φλογὸς ἤυτε χρυσός.
ὦ φίλοι, ἐν πόντῳ θάπτετέ μ' εὔτε θάνω.
τὸν ῥ' ἐφίλησα πάλαι, κραδίης δ' ὄγε κύμασιν οἴστρον
ἔψυχεν μαλακοῖς τὸν φίλον ἀντιφιλῶν.

Tudi s prevodom nekih drugih, sicer ničevih, verzov bi ne smel biti zadovoljen, čeprav je metrum primeren za antitezo.

Ich trat in jene Hallen,
wo sie mir Treue versprochen.
Wo einst ihre Tränen gefallen,
sind Schlangen hervorgekrochen.

Atria temptabam, caelo qua teste Neaera
in verba iuratast mea.
Qua lacrimae cecidere olim, reptare videbam
per triste serpentes solum.

V slovenskem prevodu:

So noge v prostore zavile, ,
kjer je prisegla zvestobo.
Kjer prej njene solze so lile,
zdaj videl sem kačjo gnusobo.

Temu pristojijo le heksametri, kakšne so pisali retorični epiki v času cesarstva.

ἐς θαλάμους ἐπανῆλθον, ἐν οἷς ἐπίορκον ἔρωτος
ᾧμοσε μοι ποτε Μυῖα τέρεν κατὰ δάκρυ χεουσα.
τῶν δὲ μυχῶν σπείρημα λυγρῶν ἐξεῖρπε δρακόντων.

V Goethejevem zborniku 27, 91 sta natisnjena latinska in grška prevoda dveh rimskih elegij, ki si ju je Fr. A. Wolf dovolil poslati Goetheju. Izvirata iz leta 1812, ko je Wolf že opustil resno delo, zato pa si je za to, da bi ohranil svoj sloves poznavalca jezika, prizadeval malodane tako predrzno kot za kopicenje denarja. Klöden v svoji odlični avtobiografiji pripoveduje, kako omalovaževalno mu je Wolf govoril o takšnih poskusih, ko so mu jih kazali drugi. Fanatičen klasicist, kot je bil, je tudi v nemščino prevajal z boječo »zvestobo«. Ampak v nemščini je imel na voljo znaten oblikovni talent; temu zaradi nečimrnosti najprej moralno, nato pa tudi intelektualno propadlemu človeku lahko očitamo predvsem njegovo klavrno grščino. No, zadostovala bo peta elegija, ki je za prevajalca sicer nenavadno težavna:

Wenn du mir sagst, du habest als Kind, Geliebte, den Menschen
nicht gefallen, und dich habe die Mutter verschmäht,
bis du größer geworden und still dich entwickelt, ich glaub' es.
Gerne denk' ich mir dich als ein besonderes Kind.
Fehlet Bildung und Farbe doch auch der Blüte des Weinstocks,
wenn die Beere, gereift, Menschen und Götter entzückt.

Kadar mi praviš, preljuba, da nihče te ni kot otroka maral, da mati celo, vsa zaničljiva, te ni, dokler se nisi na tihem razvila in zrasla – verjamem. Mislim si: ti si bila čisto poseben otrok. Tudi cvetlica na trti pogreša obliko in barvo: jagoda, ko dozori, zmeša bogove, ljudi!

To bi moralo zveneti nekako takole:

"παῖδά μ' εὐοῦσαν ἄμορφον ἔφαν καὶ ἀειδέα φῦναι
πάντες, γῆ μήτηρ αὐτῆ ἀπεστρέφετο,
ἡρέμ' ἕως ἐπιδουῶσ' ἀναδέδρομα." πείθομ' ἔγωγε,
κοῦρα· φύσις τοίη παιδόθεν ἦν ἰδίη.
οὐδὲ γὰρ ἀνθούση χάρις ἀμπέλῳ· ἀλλὰ πεπανθείς
βότρυς καὶ θνητοῖς χάρμα καὶ ἀθανάτοις.

Wolf pa naredi iz tega takšnotele gnusobo:

ἦν σε βρέφος μὴ ἀδεῖν φῆς ἀνθρώποισι, φιλίστη,
χῶς σ' αὐτῆ μήτηρ ἤχθετο νηπίαχον,
πρίν γ' ἤχ' ἠβήσασ' ἐγένου κόρη, οὐδὲν ἀπιστῶ
καὶ χαίρω νοέων παῖδά σε θαυμασίαν·
μορφῆς γὰρ δέεται χροιάς τε τὸ βότρυος ἄνθος
ὅς γε πέπων θνητοῦς θέλγει ἰδ' ἀθανάτους.

Metrično je napačen samo peti verz, vendar šušmarja izdaja množica elizij v drugem in tretjem ter homerski *idé*. Dosti hujša je z jezikom. Narobe je ἦν, ἀδεῖν, ἤχθετο, κόρη, ἐγένου, νοέων, θαυμασίαν, pa tudi μορφῆς καὶ χροιάς δέεται; noben Grk ne bi uporabil *καὶ* v četrtem verzu, ὅς γε v šestem in tako naprej. Prvi poskusi naših študentov, če si upajo začeti, niso običajno nič slabši.

Posvetimo se zdaj konkretni nalogi in skušajmo določiti oblike in slog za grško poezijo v našem jeziku. Stari ep moram zaenkrat označiti za neprevedljivega. Za to je kriv Voss. V nasprotju s tem ni položaj nikjer ugodnejši kot pri atiški tragediji. Zahvala gre Goetheju: v *Heleni* in *Pandori* je preskrbel oblike in slog. V njunih lirskih odlomkih se da namreč občutiti nekakšen tuj lesk; prav tako je tudi z atišskimi pesmimi, saj ne po metrumu ne po jeziku niso povsem atiške. Pri zborih je bilo treba vzpostaviti še nekaj, za kar je Goethe pustil le nastavke, ker se je običajno držal privajenih oblik in je pritegnil tudi rimo. Glede te sem prepričan, da jo je Droysen pri Aristofanu uporabil upravičeno, pri tragediji pa sem jo po mnogih posku-

sih povsem zavrget, saj danes ne moremo več ustvarjati tako umetnih in obsežnih podob kot v srednjem veku: začel sem tako, da sem si kitic iskal pri Waltherju. Za lirične drobnarije je rima primerna, pri epigramu je pogosto celo nepogrešljiva in samo z njo se da doseči vesel in ljudski zven. Toda rimani Pindar bi bil brez dvoma grozljiv in tudi rimani zbornski spevi, kar jih poznam, se mi zdijo domala vsi grozljivi.¹⁵ S svobodnimi ritmi, ki jih je Goethe v najlepših pesmih uporabljal že pred italijanskim potovanjem in za katere je tudi sicer dovolj zgledov, smo nasprotno dobili prožen material, ki se lahko prilagodi vsaki novi zahtevi. Paziti je treba le na to, da pri antistrofah skladnost ni v navadnih stopicah, temveč v mislih, v njihovi zgradbi in izrazu. Pri Pindarju sem se jim spet odpovedal, saj tistih obsežnih podob naše uho ne bi moglo zaznati; pa tudi sicer pri njem le redko ustrezajo miselni zgradbi. O svojih različnih poskusih s prevajanjem epskih pesmi bi raje molčal; teoretično skušajo pokazati samo to, da nima smisla iskati metruma, ki bi vsepovsod ustrezal grškemu heksametru. Tu nimam dovolj prostora, da bi pojasnil, kako je v resnici vse, kar pišemo, ritmična proza, kot si tudi mladi Goethe pogosto ni bil na jasnem, ali piše verze ali prozo. V resnici šele ponavljanje istih členov vzpostavlja verze.¹⁶ To pa se da povsem razločno narediti šele takrat, ko v teoriji in praksi osvojimo grško umetno prozo, kar bom, kot upam, lahko še pojasnil. Skoraj se mi dozdeva, da bi lahko prišli do prožnih in izrazno močnih oblik za pripovedne pesmi, če bi spet prevzeli svojo staro svobodo v obravnavanju nepoudarjenih zlogov, rimo, asonanco in aliteracijo pa bi kot Grki uporabljali le v okras in ne kot vezivo. In ni mi treba poudarjati, da bi bilo narobe, če bi za določen antični metrum izbrali določeno nadomestilo: v vsakem posameznem primeru stojimo pred povsem novo nalogo. Le kadar antični pesnik v istem delu na enak način večkrat uporabi eno in isto zvrst, sem jo dolžan uporabiti tudi sam; če gre za drugo delo, se lahko odločim drugače. Tako sem recimo v Evripidovem *Hipolitu* nek prizor v anapestih, med Fajdro in doviljo, prevedel v zelo prostih verzih, kjer je določeno le število poudarkov in ne število zlogov; pri *Oresteji* sem ves čas rabil metrum, ki ga je Goethe izbral za konec *Pandore*. Kot je znano, izvira iz srbskih narodnih pesmi: to so morlaški,* ne španski troheji. Zlasti dra-

¹⁵ *Študije o rimi* Ericha Schmidta, katerih izredno poučni prvi del je objavljen v *Zapisnikih Berlinske akademije 1900*, skušajo po mojem mnenju pokazati, da je rima pri visoki poeziji za Nemca v našem času povsem neuporabna, češ da je preprosto obnošena. – Tu gre za napačno presojo. Od takrat je več kot le en pesnik z zvočno polnostjo čistih in novih rim prekosil celo naše klasike.

¹⁶ S tem se v določeni meri vračamo k prvim poskusom z vezano besedo, kjer se trdno določena metrika še ni pojavila. In če pogledamo drugače, lahko naše proste ritme primerjamo s strogo umetno prozo Grkov; ni je umetnosti, ki bi se lahko primerjala z njihovo. O tem sem na razumljiv način pisal v drugem poglavju svoje *Grške metrike*, lahko pa bi pritegnil tudi več gradiva o starogermanskem verzju.

* Izraz je uporabil Jakob Grimm leta 1824 v zvezi s *Hasanaginico*, ki jo je imenoval

goceni so zato, ker se da z njimi posneti katalekso; svoje izbire ne obžalujem.

V dialogu je Goethe posnel trimeter. Ta metrum, ki je tako blizu našemu tragiškemu verzju, ponuja številne prednosti, če ravnamo z njim pravilno, torej ne po zakonih grškega trimetra, ki mu ne pristojijo, temveč v skladu z našim jezikom. S pomočjo poudarjenega zaključka verza je treba pokazati, da ne gre za blankverz in da zadnji poudarek ne leži na predpredzadnjem zlogu, kjer ga imajo italijanski *versi sdruccioli* s svojim lahkotnim, poskočnim tekom. Sila polnega moškega zaključka daje našemu trimetru močan in vzvišen značaj in da bi dosegla ta učinek, sta Schiller in Goethe rabila rastoči dvanajsterec (kar v resnici je). Ampak primeren je samo za ta posebni ton (ali za njegovo parodijo), saj ga dojemamo kot različico običajnega verza za dramske dialoge. Popolnoma torej ustreza značaju Ajshilove poezije, če pa bi hotel kdo z njim prevajati Evripidove dialoge, bi po mojem mnenju uničil značilni evripidovski ton. Evripid je namreč človeško tragedijo ustvaril prav s tem, da je ton verza razrahljal do mere, kjer je z njim lahko ustvaril pravi dialog. Ta dialog se nad prozo dviga le toliko, kolikor je za resno poezijo vedno potrebno. V vsakem jeziku torej ustreza običajnemu dramskemu verzju; enako velja za večino govorov.

Schillerjevi tragiški verzi se s presenetljivo lahkoto ujamejo s slogom, ki mu je svoj pečat vtisnil Evripid. Zato so se že od Gottfrieda Hermanna naprej mnogi poskušali s prevodi Schillerjevih verzov. Tudi sam navajam par odlomkov, dobro znane Attinghausenove besede, ki seveda terjajo privzdignjeni govor; povsem razumljivo je, da jih obravnavam tukaj. Upam, da se bo dalo začutiti, kako bistveno se v tonu razlikujejo od trimetrov, s katerimi skušam posneti nekaj verzov iz *Pandore*. Kdor zmore občutiti to slogovno nasprotje v grških verzih, mora priznati, da nemška prepesnitev ne sme izbrati istega verza za Ajshila in Evripida. Razum se je pri takšni izbiri sposoben pravilno odločiti takrat, ko ima na voljo potrebno predznanje. Potem je mogoče začeti s pisanjem verzov;¹⁷ drugo vprašanje je, če nato iz tega nastane poezija, saj vliva pesniške moči samo muza.

Wilamowitzovi primeri

Najprej torej *Tell* II, 1:

---

morlaško balado in zraven pristavil: *Morlakisch, das heißt serbisch-kroatisch* (morlaška, to pomeni srbsko-hrvaška). Predstava o srbsko-hrvaškem jeziku kot skupnem jeziku se je prvič pojavila prav na tem mestu.

¹⁷ Zahteva Gottfrieda Hermanna zato ni bila pretirana; vztrajal je pri tem, da je za kritično obravnavanje kakega grškega pesnika primeren le nekdo, ki zna v istih oblikah sam pesniti po grško. Prevajanje iz tujega jezika bi tako lahko preprečili vsakomur, ki ne bi bil s slogovno občutljivostjo sposoben prevajati tudi vanj.

ATTINGHAUSEN

Wahnsinniger Jüngling bleib! Er geht dahin,
 ich kann ihn nicht erhalten, nicht erretten.
 So ist der Wolfenschießen abgefallen
 von seinem Land, so werden andre folgen.
 Der fremde Zauber reißt die Jugend fort
 gewaltsam strebend über unsre Berge.
 O unglücksel'ge Stunde, da das Fremde
 in diese still beglückten Täler kam,
 der Sitte fromme Unschuld zu zerstören.
 Das neue dringt herein mit Macht, das Alte,
 das Würd'ge scheidet, andre Zeiten kommen.
 Es lebt ein anders denkendes Geschlecht.
 Was tu ich hier? Sie sind begraben alle,
 mit denen ich gewaltet und gelebt.
 Unter der Erde liegt schon meine Zeit.
 Wohl dem, der mit der neuen nicht mehr braucht zu leben.

ᾧ παῖ παράφρον μεῖνον. οἴχεται φυγών,
 οὐδ' ἂν κατάσχοιμ' αὐτόν, οὐ σώζοιμ' ἔτι.
 οὕτω γὰρ ἤδη Λυκοδάμας προδοῦς πάτραν
 βέβηκε, βήσονται δὲ χᾶτεροι τάχα.
 τὰ γὰρ θύραθεν ἐξάγει κηλήματα
 νέους βιαίως χθονὸς ὑπερβάλλοντ' ὄρη.
 φεῦ
 δύστηνον ἡμαρ, ἠνίχ' ὁ ξένος τρόπος
 εἰς ἥσυχον τῆσδ' ἤλθεν εὐεστῶ χθονὸς
 νόμων ἀπολλύς σωφρόνων εὐηθίαν.
 καὶ νέα μὲν εἰσβιάζεται, τάρχαῖα δέ
 καὶ σεμνὰ πίπτει. καινὸς ἀντέλλει βίος
 βροτῶν τ' ἀνέβλαστησε καινόφρον γένος.
 τί δῆτ' ἔτι ζῶ τῶν ἐμῶν ὀμηλίκων
 συναργατῶν τε γῆ κεκρυμμένων πάλαι;
 δέδυκεν αἰὼν ἀμός· ὀλβίζω δ' ὅτω
 οὐ τῷ νέῳ τῷδ' ἐστὶ συμβιωτέον.

IV, 2

ATTINGHAUSEN

Hat sich der Landmann solcher Tat verwogen
 aus eignen Mitteln ohne Hilf' der Edlen,

hat er der eignen Kraft so viel vertraut,
ja, dann bedarf es unserer nicht mehr,
getröstet können wir zu Grabe steigen.
Es lebt nach uns, durch andre Kräfte will
das Herrliche der Menschheit sich erhalten –
Aus diesem Haupte, wo der Apfel lag,
wird auch die neue, bessre Freiheit grünen.
Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit
und neues Leben blüht aus den Ruinen.

STAUFFACHER

Seht, welcher Glanz sich um sein Haupt ergießt.
Das ist nicht das Erlöschen der Natur
das ist der Strahl schon eines neuen Lebens.

ATTINGHAUSEN

Der Adel steigt von seinen alten Burgen
und schwört den Städten seinen Bürgereid.
Im Üchtland schon, im Thurgau hats begonnen,
die edle Bern erhebt ihr herrschend Haupt,
Freiburg ist eine sichre Burg der Freien,
die rege Zürich waffnet ihre Zünfte
zum kriegerischen Heer. Es bricht die Macht
der Königesich an ihren ew'gen Wällen.
Die Fürsten seh' ich und die edlen Herren
in Harnischen herangezogen kommen,
ein harmlos Volk von Hirten zu bekriegen.
Auf Tod und Leben wird gekämpft, und herrlich
wird mancher Paß durch blutige Entscheidung.
Der Landmann stürzt sich mit der nackten Brust,
ein freies Opfer, in den Wald der Lanzen,
er bricht sie, und des Adels Blüte fällt.
Es hebt die Freiheit siegreich ihre Fahne.
Drum haltet fest zusammen, fest und ewig.
Kein Ort der Freiheit sei dem andern fremd.
Hochwarten stellet aus auf euren Bergen,
daß sich der Bund zum Bunde rasch versammle,
seid einig, einig, einig.

In zdaj prizor iz *Pandore*.

EPIMETHEUS

Wie süß, o Traumwelt, schöne, lösest du dich ab.
Entsetzlich stürzt Erwachendem sich Jammer zu.
Weiblich Geschrei? sie flüchtet, näher, nahe schon.

EPIMELEIA

Ai ai weh weh mir weh weh weh ai ai mir weh.

EPIMETH.

Epimeleias Töne, hart am Gartenrand.

EPIMEL.

Weh, Mord und Tod! weh Mörder! ai ai Hilfe mir!

PHILERUS

Vergebens. Gleich erfass' ich dein geflochtne Haar.
Im Nacken, weh, den Hauch des Mörders fühl' ich schon.
Verruchte, fühl' im Nacken gleich das scharfe Beil.
Herr. Schuldig, Tochter, oder schuldlos, rett' ich dich.
O Vater du! ist doch ein Vater stets ein Gott.
Und wer verwegen stürmt aus dem Bezirk dich her?
Beschütze nicht des frechsten Weibs verworfnes Haupt
Sie schütz' ich, Mörder, gegen dich und jeglichen.
Ich treffe sie auch unter dieses Mantels Nacht.
Verloren, Vater, bin ich. O, Gewalt, Gewalt.
Irrt auch die Schärfe, irrend aber trifft sie doch.
Ai ai weh weh mir.

EPIMEL.

PHIL.

EPIMETH.

EPIMEL.

EPIMETH.

PHIL.

EPIMETH.

PHIL.

EPIMEL.

PHIL.

EPIMEL.

EPIMETH.

PHIL.

EPIMEL.

EPIMETH.

weh uns weh weh weh Gewalt.
Geritzt nur? weitre Seelenpforten öffn' ich gleich.
O Jammer, Jammer!

weh uns, Hilfe, weh uns, weh.

PROMETHEUS

Welch Mordgeschrei? im friedlichen Bezirke tönt's.
Zu Hilfe, Bruder, Armgewalt'ger, eile her.
Beflügle deine Schritte, Rettender, heran.
Vollende, Faust, und Rettung schmähdlich hinke nach.
Zurück, Unsel'ger, töricht Rasender, zurück.
Phileros, bist du's? Unbänd'ger, diesmal halt' ich dich.
Laß Vater los, ich ehre deine Gegenwart.
Abwesenheit des Vaters ehrt ein guter Sohn.

EPIMETH.

EPIMEL.

PHIL.

PROM.

PHIL.

PROM.

ΕΠΙΜΗΘΕΥΣ

ὡς ἡδέως μ' ἐπεστράφητ', ὄνειρατα.
καὶ μὴν ὕπαρ μοι δεινὸν ἐμπιπτει κακόν·
θήλει' αὐτὴ φυγάδος· ἔστι δ' οὐ πρόσω.

ΕΠΙΜΗΛΕΙΑ

αἰαῖ ἰώ μοι.

ΕΠΙΜΗΘ.
ΕΠΙΜΕΛ.

ἤυσεν Ἐπιμέλεια τοῖσδ' ἐφ' ἔρκσιν.
φεῦ φεῦ
ἀποκτενεῖ με, φεῦ φονῶν, ἀρήξατε.

ΦΙΛΕΡΩΣ

μάτην ἔφρευξας· κρωβύλου δεδράξομαι.
κτείνοντος, οἴμοι, πνεῦμα θιγγάνει δέρης.
ὦ μῖσος, ἤδη πέλεκυς εἰ δέρης τύχοι.
ἔσωσά σ', εἴθ' ἤμαρτες εἶτε μὴ τέκνον.
ἰὼ πάτερ μοι. θεὸς ἀεὶ παισὶν πατήρ.
τίς δῆθ' ὑβριστῆς δευρό σ' ἐξέμην' ὄρων;
μὴ τῆς ἀναιδοῦς σῶζε μισητὸν ἀρά.
σώζω φονεῦ νιν, σοῦ τε καὶ πάντων ἄπο.
ἐγὼ δὲ κακκτείνω γε, κὰν πέπλων σκότῳ.
ἀπωλόμην, ὦ πάτερ, ἀπωλόμην βίαι.
ἤμαρτεν ἔγχος· καιρίως δ' ἀμαρτάνει.
αἰαῖ πέπληγμαί.

ΕΠΙΜΕΛ.
ΦΙΛ.
ΕΠΙΜΗΘ.
ΕΠΙΜΕΛ.
ΕΠΙΜΗΘ.
ΦΙΛ.
ΕΠΙΜΗΘ.
ΦΙΛ.
ΕΠΙΜΕΛ.
ΕΠΙΜΗΘ.
ΦΙΛ.
ΕΠΙΜΕΛ.
ΕΠΙΜΗΘ.

δεινὰ δεῖν' ὑβρίσμεθα.
οὐπω πρὸς ἤπαρ; εὐρυνῶ ψυχῆ θύραν.
οἴοι, μάλ' οἴμοι.
δευρο δὴ βοηθοί.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

τίς ἐξ ἀσύλων τερμόνων βοᾷ φόνον;
ὦδέλφ' ἄρηξον, σπεῦσον ὦ κρατιστόχειρ.
πόδα πτέρωσον, εἴπερ ἐκσώσων πάρει.
ἀλλ' ὕστερείτω - πρᾶσσε χεῖρ - σωτηρία.
δύστην' ἀπόστηθ', ὅστις εἶ, λυσοῦ μάτην.
Φίλερως; σὺ δῆτ' εἶ; μάργον ἀλλὰ νῦν σ' ἔχω.
ἄφες μ' ἄφες· παρόντα σ' αἰδοῦμαι πάτερ.
ἀπουσίαν παῖς ἐσθλὸς αἰδεῖται πατρός.

ΕΠΙΜΗΘ.
ΕΠΙΜΕΛ.
ΦΙΛ.
ΠΡΟΜ.

ΦΙΛ.
ΠΡΟΜ.

Za konec še vzorec omenjenih morlaških trohejev, kot so videti v grških anapestih:

Fahre wohl, du Menschenvater, merke.
 Was zu wünschen ist, ihr unten fühlt es.
 Was zu geben sei, die wissen's droben.
 Groß beginnet ihr Titanen. Aber leiten
 zu dem ewig Guten, ewig Schönen
 ist der Götter Werk: die laßt gewähren.

σύ δὲ χαῖρε, πάτερ τῶν πηλογόνων,
 ταῦτα διδαχθεῖς.
 ὑμᾶς μὲν ὅσων ἐπιθυμῆσαι
 θένεις ἐστὶ καλῶν ἐδίδαξεν ἔρωσ
 τοὺς κατὰ γαῖαν. τί δὲ χρὴ δοῦναι
 τίμα τ' ἐστὶ τυχεῖν λῶνα θνητοῖς,
 μάκαρες κατ' Ὀλυμπον ἴσασι.
 μεγαληγορίαι δ' ἐμβαίνειθ' ὁδὸν
 τιτανογενεῖς· τὸ δ' ὀδηγῆσαι
 πρὸς τὸ δίκαιον τό τε κάλλιστον
 τέλος ἐστὶ θεῶν·
 οἷς χρὴ σε θέλοντα πιθέσθαι.